

ЛЕКЦІЯ З НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «КРИМІНОЛОГІЯ»

«ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИННОСТІ»

Навчальний час 2 години

План

Вступ - 5 хв.

Література - 5 хв.

1. Поняття причин та умов злочинності - 15 хв.
2. Класифікація причин та умов злочинності - 15 хв.
3. Причини та умови конкретного злочину - 15 хв.
4. Взаємодія соціальних і біологічних причин в механізмі злочинної поведінки - 15 хв.
5. Причини злочинності в Україні як соціального явища - 10 хв.

Література:

- ▶ Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. - М., 1980.
- ▶ Бунче М. Причинности. - М., 1962.
- ▶ Гишинский Я.И. Проблема причинности в криминологической науке // Сов. государство и право. — 1986.—№ 8.
- ▶ Гришаев П.И. Структура полной причины преступности. Классификация причин и условий преступности: Лекция / ВЮЗИ. - М., 1984.
- ▶ Долгова А.И. Взаимодействие и причинность в криминологии. // Вопросы борьбы с преступностью. - 1981. - Вып. 34.
- ▶ Зелинский А.Ф. Криминология. - Харьков, 2000.
- ▶ Иншаков С.М. Криминология. Учебник. - М., 2000.
- ▶ Исаченко А.Г. Оперативно-розыскная криминология: Учебное пособие для вузов. - М., 2001.
- ▶ Карпец И.И. Проблема преступности. - М., 1969.
- ▶ Карпец И. И. Преступность: иллюзии и реальность. - М., 1992.
- ▶ Комплексное изучение системы воздействия на преступность / Под ред. В.В. Орехова и др. - Л., 1978.
- ▶ Криминология /Под ред. Кузнецовой Н.Ф., Миньковского Г.М. - М., 1994.
- ▶ Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. - М., 1968.
- ▶ Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / Под ред. В.Н. Кудрявцева. - М., 1984.
- ▶ Литвак О.М. Злочинність, її причини та профілактика. - К., 1997.
- ▶ Павлодский Е.А. Корреляционный анализ причин правонарушений // Сов. государство и право. - 1987. - № 2.
- ▶ Номокопов В.А. О проблеме изучения причин преступности // Вопросы борьбы с преступностью. - М., 1984. - Вып. 44.
- ▶ Парнюк М.А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики. - К., 1972.

1. Поняття причин та умов злочинності

Детермінація - поняття, що походить від слів "детермінант", "детермінувати".

Латинське слово *determinare* означає "визначати", відповідно детермінант - "що визначає", "детермінувати" - "обумовлювати", "детермінація" - процес обумовлення.

Детермінація злочинності це складна взаємодія різноманітних форм зв'язків: не тільки причинних, але й функціональних, статистичних, зв'язків стану та інших.

Причинність у кримінології визначають як "об'єктивно існуюче відношення між явищами, при якому одне чи декілька взаємодіючих явищ (причина) породжують інше явище (наслідок)".

"Такий вид детермінації, який складається із генетичного, продукуючого зв'язку одного явища (причини) з іншим (наслідком)".

"Різновид, одну з форм детермінації, під якою розуміють будь-яку закономірну залежність між різними процесами та явищами".

Детермінізм

Усі види взаємозв'язку явищ прийнято називати детермінізмом. У цьому змісті причинність розуміється як один з різновидів детермінації.

Різновиди детермінації:

зв'язок у часі, який відображає взаємодію явищ чи процесів за принципом «раніше - пізніше». Такий взаємозв'язок відрізняється наявністю значної кількості подій та вчинків. Так, злочинній дії, як вже вчиненому факту (наслідку) передують ряд тимчасових етапів: виношування задуму, вибір об'єкта посягання, знарядь вчинення злочину, розподілу ролей між співучасниками, ухвалення рішення про початок злочинних дій тощо;

зв'язок у просторі, який відображає тенденції злочинності на території, поширеність тих чи інших видів злочинності в залежності від соціальних, географічних, етнографічних та інших чинників в окремих регіонах країни;

зв'язок явищ і процесів, який визначає обумовленість одного явища чи процесу іншим. У кримінології це пояснюється тим, що зі зміною стану окремих видів (категорій, груп) злочинів змінюються стан і структура всієї злочинності;

функціональний зв'язок, який визначає математичну залежність двох величин - незалежної перемінної і функції. За зміною першої впливає суворо визначена зміна іншої;

кореляція - такий багатофакторний зв'язок у масових явищах і процесах, при якому зміни в одному ряді факторів у бік зростання чи зменшення викликають зміни в іншому ряді факторів. Коефіцієнт кореляції визначається показниками тісноти зв'язку (від 0 до 1).

Категорія причинності

включає в себе такі поняття:

- ▶ причина, умова, наслідок (результат),
- ▶ зв'язок між причиною та наслідком (умовою і причиною, умовою і наслідком),
- ▶ зворотній зв'язок між наслідком і причинами (умовами).

Причинний ланцюжок, який призводить до протиправних вчинків

Перший охоплює те, що передує злочинному діянню, тобто період формування особистості злочинця та взаємодію її з конкретною життєвою ситуацією.

Другий пов'язує причину і наслідок, є особистість злочинця із його волею та свідомістю.

Третій (наслідок) включає розвиток причинного зв'язку від акту протиправної поведінки до появи злочинного результату. Такої точки зору дотримується і більшість авторів, які займались вивченням цього питання.

Причинність

це такий зв'язок, при якому одне явище породжує інше.

Існують дві форми причинності:

- ▶ безпосередня,
- ▶ опосередкована.

Поняття причин та умов злочинності

Причини – це ті процеси і явища, які породжують злочинність, як свій безпосередній наслідок.

Умови безпосередньо не породжують злочинність, але «відкривають шлях» для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків.

Умовами виступають всілякі недоліки в управлінській та організаційній сфері діяльності різних галузей господарства і державного апарату.

Причини і умови злочинності криються у всій сукупності негативних явищ у соціумі, і саме вони обумовлюють існування злочинності як свого наслідку.

“Фактор”

Це - обставина, що обумовлює певне явище.

Причина, сила будь-якого процесу, яка визначає його характер чи окремі його риси“.

Зв'язок між ними такий, що зміною фактора тягне за собою зміну явища.

По відношенню до злочинності виділяють дві групи факторів:

1. Криміногенні - обумовлюють зростання злочинності та змінюють її структуру.
2. Антикриміногенні фактори (позитивні) - сприяють стабілізації або зниженню рівня злочинності, покращенню її структури, характеру або перешкоджають погіршенню її характеристик.

Основні фактори злочинності.

1. Соціальна дезорганізація, дисгармонія (соціальна несправедливість; соціальна нерівність; суспільна відокремленість; міжнаціональні та міжрелігійні протиріччя).
2. Недоліки системи виховання (сімейного, релігійного, шкільного, суспільного).
3. Низька ефективність позитивного інформаційного та ідеологічного впливу.
4. Дефекти функціонування системи правоохоронних та пенітенціарних органів.

Підходи до визначення причин та умов злочинності

- ▶ Кондиціоналістський;
- ▶ Традиційний;
- ▶ Традиційно-діалектичний;
- ▶ Інтеракціоністський.

2. Класифікація причин та умов злочинності

Класифікація Романьозі:

- 1) брак засобів існування;
- 2) недоліки виховання;
- 3) недостатність передбачливості;
- 4) недоліки юстиції.

Класифікація Е. Феррі

1. Індивідуальні або антропологічні причини, що лежать у самій особі злочинця і становлять, першу умову злочину. Поділяються на три групи: органічні (органічна конституція злочинця, що охоплює аномалії інтелекту, особливості мови тощо), психічні та суспільні.
2. Фізичні, тобто сили зовнішньої, оточуючої людину природи, яка закликає його до вчинення певних дій.
3. Соціальні. Вплив на злочинність того середовища, у якому проживає злочинець (сімейна обстановка, організація праці, розподіл матеріальних благ, громадська думка тощо).

За механізмом дії (характер детермінації):

На дві категорії - причини й умови.

За рівнем функціонування:

1. На причини й умови злочинності (інколи вони називаються "загальні причини");
2. Причини й умови груп злочинів;
3. Причини й умови окремих конкретних злочинів, які виявляються за кожною кримінальною справою.

За змістом:

1. Соціально-психологічні;
2. Соціально-економічні;
3. Організаційно-управлінські та інші.

За природою:

1. Об'єктивні (конкретні протиріччя у суспільному бутті, в економічних і соціальних відносинах людей, явища і процеси, які розвиваються поза їх волею);
2. Суб'єктивні (свідомість правопорушника , певні елементи соціальної психології, що знаходять своє відображення у спотворених потребах, інтересах, цілях, мотивах, моральних цінностях та правосвідомості осіб, які вчиняють злочини);
3. Об'єктивно-суб'єктивні.

За глибиною:

1. Корінні та некорінні;
2. Основні й неосновні;
3. Головні та неголовні;
4. Зовнішні та внутрішні.

Поділ умов злочинності на такі групи:

1. Умови, які сприяють вчиненню злочинів (так звані ситуаційні);
2. Умови, які формують криміногенну мотивацію.

За механізмом обумовлення злочинів ситуаційні умови, в свою чергу, можуть бути нейтральними, сприяючими чи такими, що перешкоджають здійсненню злочинів. До групи ситуаційних умов входять і віктимогенні умови, тобто поведінка потерпілих.

3. Поняття причин та умов конкретних злочинів

Причинами та умовами кожного злочину, є:

1. Особисті властивості конкретного індивіда — його потреби, погляди, інтереси, ставлення до різних соціальних цінностей і вимог, у тому числі правових;
2. Сукупність зовнішніх обставин, які викликають намір і рішення вчинити умисний злочин або дію (бездіяльність), яка призвела до злочину з необережності.

Рівні взаємодії особи з соціальною дійсністю:

Перший - наявність передумова, можливість вчинити злочин конкретною особою.

Другий – реалізація можливості.

Детермінація конкретного злочину:

- ▶ Чинники, які безпосередньо стосуються дефектів соціалізації особи і формування її антисоціальних властивостей;
- ▶ Внутрішній процесу мотивації і виникнення рішення вчинити злочин.

- ▶ передкримінальність виражається в антисоціальній поведінці (пияцтві, наркоманії, порушеннях громадського порядку тощо) або зневазі елементарними правилами обережності, нехлюйстві, що свідчать про асоціальні прояви, судячи з яких очікується вчинення злочину;
- ▶ рецидивонебезпечність суб'єкта визначається його злочинним минулим;
- ▶ причинна залежність в кримінально-правовому і кримінологічному аспектах - взаємодія особи і середовища в її широкому значенні макро- і мікро- впливів.

Механізм конкретного злочину

Механізм злочинної поведінки - це взаємодія психічних процесів і станів особи з зовнішнім середовищем, що визначає вибір і реалізацію протиправного варіанту поведінки з декількох можливих.

Мотивація - процес формування мотиву.

В процесі мотивації на першому місці стоять потреби.

Через призму потреб сприймається зовнішня ситуація, а самі потреби є продуктом зв'язку людини з зовнішнім середовищем.

Конкретна мета

Вибір шляхів і засобів задоволення мотиву здійснюється стосовно конкретної життєвої ситуації.

Вона дає можливість особі здійснити мотиваційний вибір, що виявляється у формуванні конкретної мети.

Остання виглядає як образ майбутнього результату дій осіб.

Безпосереднім джерелом дії особи щодо відношення особи до предмета злочину, який може викликати стан передзлочинної поведінки, при умові, що особа не може задовольнити його іншим шляхом.

Воля

Істотним елементом механізму злочинної поведінки є воля.

Вона розуміється як свідоме регулювання людиною своїх дій і вчинків, що вимагають подолання внутрішніх і зовнішніх труднощів.

Вольові властивості особи виявляються в цілеспрямованості, рішучості, наполегливості, витримці, самостійності тощо.

Завершується ланцюжок ухваленням рішення про вчинення злочину і реалізацією в конкретному злочинному діянні.

Істотна складова - посткримінальна поведінка, яка передбачає реалізацію майна, заздалегідь здобутого злочинним шляхом, приховування слідів злочину, легалізація (“відмивання”) злочинних прибутків, тощо.

В такому випадку мова може йти про систему злочинів, або ж про механізм злочинної діяльності.

“Ситуація”

Походить від латинського "situs" і означає сукупність умов, які створюють ті чи інші відносини, обставини, становище.

Під ситуацією розуміється також розташування і співвідношення сил.

**“Ситуація (привід) – особа – діяння”,
виступає в різноманітних варіаціях:**

- 1) особа з чітко вираженою антисуспільною спрямованістю – ситуація, що не має значення для злочинної поведінки;
- 2) особа з відносно стійкою антисуспільною спрямованістю – ситуація, сприятлива для вчинення злочину;
- 3) особа зі слабо вираженою антисуспільною спрямованістю – ситуація, що провокує злочин.

Конкретна життєва ситуація:

Сукупність зовнішніх (об'єктивних) обставин, в яких опинилася людина і які впливають на її свідомість, почуття, волю, з урахуванням яких особа приймає рішення вчинити дію, що утворює склад умисного злочину або призводить до злочину з необережності.

За змістом розрізняють такі види криміногенних ситуацій:

- а) проблемна ситуація, за якої людина стикається з певними труднощами і перешкодами в досягненні наміченої мети (наприклад, проникнення в помешкання з метою вчинення крадіжки);
- б) мотиваційне байдужа ситуація, за якої стан і зміни елементів, що її складають, не впливають на діяльність суб'єкта;
- в) мотивуюча ситуація, коли щось у її стані впливає на прийняття особою рішення діяти саме так, а не інакше;
- г) конфліктна ситуація – характеризується зіткненням різних інтересів, поглядів, бажань її учасників, що веде до боротьби між ними злочинним шляхом.

Залежно від причин виникнення конфліктів, розрізняють ситуації:

- 1) конфлікти, що виникають на основі неадекватності уявлень особи про реальну дійсність;
- 2) конфлікти як наслідок переоцінки своїх можливостей або недооцінки їх іншими людьми;
- 3) конфлікти, що виникають на ґрунті неприязних особистих відносин;
- 4) конфлікти, обумовлені недостатньою інформацією;
- 5) конфлікти як сумніви у правильному виборі між кількома можливими варіантами поведінки.

Співвідношення соціального і біологічного в детермінації конкретного злочину

Співвідношення соціальних і біологічних факторів у виникненні та подальшому розвитку (генезисі) злочинної поведінки має теоретичне і практичне значення: акцент у ту чи іншу сторону визначає мету та методи боротьби зі злочинністю.

Суть полягає у важливості правильної оцінки як біологічного, так і соціального в причинному ланцюжку кримінальної поведінки.

Перший етап причинного ланцюжка відноситься до початкової стадії розвитку людського організму і далекий від злочинної поведінки.

З кримінологічної точки зору важливо встановити, чи діють на даному етапі які-небудь біологічні фактори, що надалі можуть вплинути на розвиток особи в криміногенному напрямі.

Біологічний розвиток індивідуума є складною взаємодією трьох груп факторів: генетичних (спадкових), екологічних (вплив зовнішнього природного середовища) та індивідуальних, які є продуктом взаємодії названих факторів.

Сучасною наукою не доведене існування яких-небудь природжених програм соціально позитивної чи негативної (злочинної) поведінки. Не встановлені також спадкові ознаки такої поведінки. Генетика довела, що придбані при житті ознаки успадковувати неможливо.

Другий етап пов'язаний зі співвідношенням соціального і біологічного в процесі формування особи.

Біологічний елемент на цьому етапі виражений набагато слабше, ніж у попередньому, а соціальний - значно сильніше.

З числа біологічних чинників у процесі формування особи істотне значення мають стать, вік, стан фізичного і психічного здоров'я, а також наявність патологічних відхилень.

Третій етап механізму злочинної поведінки пов'язаний з зародженням злочинного наміру і реалізацією злочинного плану.

На цьому етапі взаємодіють два соціальних фактори: конкретна життєва ситуація, що має значення для формування мотиву вчинення злочину, і особа злочинця зі сформованою криміногенною спрямованістю.

На поведінку людини впливають воля, творчість, емоційна сфера. Для індивідуальної специфіки реакції поведінки на ту чи іншу ситуацію, істотне значення мають особливості біологічних властивостей людини.

5. Причини злочинності у сучасній Україні.

- ▶ Низький рівень виробництва. Безробіття.
- ▶ Зниження рівня життя більшості населення, негативний ефект якого в багато разів посилюється експансією західної культури та розвитком споживацької ідеології.

Розшарування суспільства, інтенсивне зростання соціальної нерівності.

Де основа соціальної нерівності є хворобливою - нерідко джерелом багатств є кримінальна діяльність. Це в свою чергу обумовлює: негативну оцінку владних структур, зниження авторитету закону та інших нормативних актів, що посилює корупцію у владних структурах.

Неефективний та
несправедливий розподіл
національних багатств і
сукупного суспільного
продукту.

Нестаток засобів для фінансування органів державного управління, у тому числі правоохоронних.

Зниження ефективності роботи міліції та прокуратури, вплив з цих органів досвідчених, професійних кадрів.

Неефективне функціонування пенітенціарної системи, погіршення умов утримання засуджених.

Послаблення виправної функції та посилення криміногенної ролі цієї системи до такого ступеня, що загальний ефект її функціонування може бути негативним.

Дефекти функціонування
системи правоохоронних
та пенітенціарних
органів.

- ▶ Недоліки системи виховання (сімейного, релігійного, шкільного, суспільного) криза системи виховання та навчання молодого покоління (сім'ї, шкільного виховання, системи спортивних секцій та центрів дозвілля), що обумовлений як економічними, так і ідеологічними факторами.

- ▶ Погіршення здоров'я нації (фізичного, психічного морального) неефективність функціонування профілактики різноманітних захворювань (у тому числі психічних відхилень, що проявляються у зростанні проявів агресії).

► Розвиток пияцтва та наркоманії.

Ці процеси, з одного боку, нейтралізують невдоволеність життям та невдоволеність державною владою. З іншого боку, тактичні плюси споживання спиртного та наркотиків неминуче обертаються стратегічними мінусами: зростання злочинності. деградація населення.

- ▶ Недоліки законодавства, яке у певній мірі обумовлено прорахунками, а також проникненням кримінальних елементів у владні структури, лобіювання формування правового середовища, створення режиму найбільшого сприяння кримінальній діяльності.

- ▶ Низька ефективність позитивного інформаційного та ідеологічного впливу.

► Кримінальна самодетермінація громадян у кримінальну представниками злочинного світу).

(втягнення діяльність